

- **PŘED SAMCEM V DŽUNGLI NIKDY NEUTÍKEJTE**
- **TVAR NOZDER JE UNIKÁTNÍ JAKO OTISK PRSTU**

Jak se žije s gorilami

Sedm let chrání divoké gorily nížinné i tím, že je učí zvykat si na lidi. „Musíte je naučit, aby vás ignorovaly,“ říká **TERENCE FUH NEBA (31)**. V chráněné oblasti Dzanga Sangha ve Středoafričské republice řídí program, který chrání velice ohrožený druh primátů a ještě pomáhá vydělat místním. Platí tak prý za „hříchy svých otců“. Co si počít, když proti vám běží gorilí samec nebo rozzuřený slon pralesní? O dopadech státního převratu v zemi a pověrách spojených s gorilím masem jsme s africkým ochranářem mluvili v Brně, po jeho přednášce v Ústavu biologie obratlovců Akademie věd ČR.

„Práce to není jednoduchá, protože goril ubývá,“ říká ochranář Terence Fuh Neba. „Obrovská vzpruha ale byla, když se například samice v jedné sledované tlupě narodila dvojčata. Uvědomili jsem si, že ani s malou skupinou se to nemá vzdávat.“

■ **Celý proces přivyknání divokých goril na lidi děláte v prales hlavně kvůli turistům. Jak to vlastně probíhá?**

Především je nutné zabezpečit danou oblast, kde gorily žijí. Musíte si být jistí, že se tam nedostanou pytláci, protože gorilí tlupa přivyklá na lidi by se nebála a mohla by se stát pro pytláky snadnou kořistí. Pak určitou skupinu goril sledujeme a každý den za nimi chodíme do pralesa z našeho tábora. Tou skupinou se většinou myslí jeden dospělý samec (kterému se kvůli zbarvení srsti přezdívá stříbrohřbetý samec, pozn. red.), samice a mláďata.

■ **Jak daleko od vás žijí?**

Jedna z našich skupin žije celkem blízko, půl hodiny pěšky. Navštěvujeme ale i tlupu, která je od nás asi hodinu. Momentálně sledujeme tři skupiny, které jsou každá v jiném stupni zvyknání si na lidi. Mají sedm, patnáct a devět členů. Skupiny se přemísťují, proto je nutné je stopovat, a v tom jsou skvělí místní lidé z etnika BaAka (někdy též zvaní pygmejové, pozn. red.), kteří znají prales nazpaměť a pomáhají nám.

■ **Takže gorily nížinné hnízdí každou noc jinde?**

Stěhují se dost často a obvykle jsou už v šest ráno na nohou. Hodně ale záleží na teplotách a ročním období. Většinu dne sháně-

jí potravu a jedí. To je pro ně vůbec nejdůležitější, přesouvat se ze stromu na strom, vyhledávat ovoce, listí nebo různé pupeny a výhonky.

■ **Co je pro ně v přirozeném prostředí největší pochoutka?**

Lesní ovoce. Protože ale různé druhy dozrávají v různou dobu, stěhují se podle toho, jak ovoce dozrává.

■ **Stejně jako se za potravou před desítkami tisíc let stěhovali i pralidé?**

Ano, je to velice podobné (smích).

„Začne třást větvemi a rozběhne se proti vám.“

■ **A jak se k takové skupině přibližujete?**

V počátečním stadiu je to složité, gorily jsou plaché a není snadné je vůbec objevit. Zpočátku je sledujeme z dálky. Většinou na ta pozorování chodíme ve třech – dva stopaři a jeden sběrač dat. Potřebujeme být menší skupinka, abychom gorily neznervóznili nebo nevyplašili. A i když si postupně na lidi zvyknou, mělo by nás být ve skupině maximálně šest, takže můžeme přibrat tři turisty. Ti pak sledují gorily asi hodinu. Denně mohou jednu skupinu goril navštívit maximálně dvě skupiny turistů.

■ **A co když na vás nějaká gorila zaútočí?**

Hlavou a ochráncem celé tlupy je dospělý samec, takže když se něco děje nebo někdo tlupu ohrožuje, nastupuje na její ochranu právě on. Když začínáme s přivyknáním a třeba se přiblížíme moc, začne hrozivě třást keři a okolními větvemi a někdy se proti nám i rozběhne, aby nás zastránil.

■ **Acovtakové chvíli tedy děláte? Samec gorily nížinné je sice ze zhruba 150 kg a 150 cm menší než občas až dvoumetrový a dva metráky vážící samec gorily horské, přesto je to kolos.**

Nejbližším příbuzným gorily jsou šimpanzi a lidé, od nichž se gorily oddělily přibližně před 7 až 10 miliony lety. Lidský genom se od DNA goril liší v průměru jen o 1,6%. O kousek bližší jsou nám geneticky šimpanzi, zhruba 15 % lidského genomu má ale blíže ke gorilám.

Protože nesmíte dát najevo, že se samce bojíte, ale zároveň ho nechcete vyzývat na souboj, jenom se od něj odvrátíte. Takže neotáčíte se zády, neutíkáte, ani se mu nedíváte do očí, prostě koukat stranou, třeba dělat, že něco sbíráte, a nevsímat si ho.

„Jsou prostě sexy. A tím pomáhají i jiným zvířatům.“

■ Jak dlouho trvá, než si skupina goril na lidi zvykne?

S každou skupinou je to jinak a může to trvat čtyři až sedm let. Pro turisty jsou připraveni v momentě, kdy přestanou být agresivní. To znamená, že vaši přítomnost úplně ignorují. Vlastně je učíme, aby si nás nevsímali, a my se pro ně stali neviditelní. Dorazíme k nim, sedneme si opodál a oni se na nás ani nepodívají a pokračují v tom, čím se zrovna zabývají.

■ Na jakou vzdálenost se k nim dostanete?

Snažíme se od nich udržovat minimální vzdálenost sedmi metrů, abychom zabránili přenosu lidských nemocí.

■ Ta nákaza asi hrozí obousměrně, ne?

Ano, protože s gorilami máme velmi podobnou DNA.

■ Nikdy je tedy nekrmíte?

Ne, chceme, aby žily co nejpřirozenějším způsobem. Té chyby s krmením se dopouštěli někteří výzkumníci zvířat v 60. letech se šimpanzi, dnes už víme, že bychom jim mohli nákazou ublížit. Anebo třeba také

způsobit, že by si začaly pro potravu chodit k lidem do měst a vesnic.

■ V Dzanga Sangha žije spousta zvířat. Jsou pro vás západní gorily nížinné něčím výjimečné?

Lidé gorily milují, a pokud nějakému sponzorovi nabídnete spolupráci na ochraně antilop nebo goril, vybere si pokaždé podporu goril. Tahle zvířata jsou prostě sexy a my toho využíváme i pro ochranu dalších druhů zvířat, protože v Dzanga Sangha máme například mnoho dalších druhů savců a víc než 400 druhů ptáků. Park spravuje od konce 80. let vláda Středoafrické republiky s výraznou pomocí Světového fondu na ochranu přírody (WWF).

■ Západní gorila nížinná je kriticky ohrožený druh. Za poslední tři generace se počet těchto goril snížil o 80 procent a na světě teď žije posledních odhadem 100 000-150 000 jedinců. Co je vlastně ohrožuje nejvíc?

Náš park ohrožují hlavně pytláci. Ale nejenom ti, kteří přicházejí gorily střílet, ale i ti, kteří kladou pasti na jiná zvířata. Pasti si totiž nevybírají – snad s výjimkou slonů, kteří je dokážou rozšlapat. A gorily jsou snadno zranitelné. Přirozené prostředí zví-

řat ničí těžba dřeva a zemědělství. Přestože mají dřevorubci předepsané jen selektivní kácení určitých druhů stromů, problém je v tom, že se k těm stromům musejí nějak dostat, a častokrát tak vykácejí i spoustu stromů důležitých pro gorily. Vytvářejí nové cesty, mýtiny, rozdělují les. V naší rezervaci dostaly povolení těžit dřevo dvě firmy a upřímně doufáme, že jim to povolení už nikdo neprodlouží.

■ V regionu před lety řádila i smrtelná krvácivá horečka ebola. Zasáhla i vaše gorily?

Epidemie eboly se našťastí tehdy Středoafrické republiky vyhnula, ale v sousedním Kongu nebo Gabonu v roce 2002 uhynulo na ebolu až pět tisíc goril. V některých oblastech tak zmizelo víc než 90 procent západních goril nížinných. Pokud se bavíme o hrozbách, tak pytláctví a těžbaře můžete vždycky nějak omezit, ale zvládnout epidemii je obtížnější.

■ Co když na vás zaútočí slon pralesní, kterých tam máte taky dost?

A dokážou se také pořádně rozzuřit, třebaže jsou vzrůstem menší než sloni afričtí (slon pralesní dorůstá do výšky 2,5 metru a váží až 4 tuny, zatímco slon africký, který žije v savaně, mívá na výšku 3–4 metry

Populace goril horských, které jsou větší a silnější než gorily nížinné, se vyskytují na poměrně malém území. Díky tomu jsou lépe chráněny před pytláky i před nemocemi. Proto jejich počet roste, na rozdíl od goril nížinných.

a váží i kolem sedmi tun, pozn. red.). Jde o to, že porost v našem pralese je velice hustý, viditelnost kolikrát hodně malá, a tak se může klidně stát, že najednou od slona stojíte pár metrů nebo do něj skoro narazíte. A v takovém případě může začít. Začne troubit a rozeběhne se proti vám.

■ To znáte z osobní zkušenosti?

Potkávám v pralese i deset slonů denně, a když je překvapíte, může to být opravdu nebezpečné. Každopádně před slonem musíte vzít nohy na ramena, protože by vás mohl udupat. Sloni prostě nejsou gorily, u nich nestačí nedívat se jim do očí a předstírat, že tam nejsou.

■ V roce 2013 během vojenského převratu ve Středoafrické republice došlo prý u vás i ke slonímu masakru...

V sousedních zemích jako Súdán a Kamerun se sloni hodně pytláčejí a někdy skupiny lovců překročí hranici. Přejíždějí i na území našeho parku a většinou je s pomocí armády zaženeme. V době převratu pytláci vnikli do rezervace Dzanga Sangha dokonce s nějakým povolením ke vstupu, protože údajně pátrali po nějakém ze svých kolegů, který se měl ztratit. A na jedné lesní mýtině pak pozabijeli nejméně 28 slonů. Kvůli slonovině.

■ Jaký měl státní převrat dopad na ochranu zvířat ve vašem parku?

Byl to pocit strašné nejistoty a mnoho zahraničních zaměstnanců jsme museli evakuovat a poslat do bezpečí mimo Středoafrickou republiku. Budoucnost projektu tak závisela především na místních obyvatelích. Náš program je ale hlavním zaměstnavatelem v regionu a místní lidi to

▼ Gorily nížinné přespávají na stromech. Nové hnízdo z větví si dělají téměř každý den, protože za potravou neustále migrují.

motivuje. Nebylo tedy zase tak těžké je přesvědčit, že za gorilami je potřeba chodit dál. I když naši stopaři mají svoje rodiny, o které se obávají, chápali důležitost každodenní práce. Jednou ovšem dorazili ozbrojení povstalci až k nám do tábora a pátrali po

„Tvářit se, že tam člověk není, to u slonů nestačí.“

slonech. Řekli jsme jim, že pracujeme jen s gorilami. A když chtěli ukázat gorily, řekli jsme, že žijí moc daleko. Už během téhle návštěvy šel ovšem z povstalců strach... Ale k té vaší otázce: největší dopad převratu

jsme pocítili v tom, že k nám přestali jezdit turisté. OSN v roce 2013 dokonce v souvislosti se Středoafrickou republikou mluvila o hrozbě genocidy.

■ Prodej gorilího masa je už oficiálně zakázaný, je ale po něm ve Středoafrické republice pořád poptávka?

Dá se ještě sehnat, hlavně ve městě. Lidé totiž věří na nejrůznější pověry – v hlavním městě Bangui jsem se třeba setkal se ženou, která byla přesvědčená, že těhotné ženy by gorilí maso měly jíst kvůli bezpečnějšímu porodu a aby pak měly zdravé a silné dítě. Zvláštní je, že domorodí BaAkové naopak tvrdí, že kdo jí gorilí maso, tomu děti umrou. Každopádně na černém trhu bývá gorilí maso pořád ještě k mání. Třebaže je lov goril trestný.

Gorily nížinné jsou považovány za velmi inteligentní. Tým německých zoologů vedený Thomasem Breuerem pozoroval v září 2005, jak gorily používají v přírodě nástroje. V Kongu zaznamenali samici, která si „vyrobila“ klacek, který pak použila ke zjištění hloubky vody při cestě bažinou. Jiná samice používala pahýl stromu jako most a opěru při lovu ryb. A třeba k rozbíjení palmových ořechů používají gorily kameny.

Slon pralesní je malý druh slona (2,2 až 2,5 m a 2,7 až 4 tuny), který žije v pralese západní Afriky. Slon africký a slon pralesní se začali vyvíjet odděleně před 2,63 milionu let.

■ A jak přísné jsou tresty?

Lovci, kteří naposledy neúmyslně habituovanou zabili gorilu v našem parku, dostali trest odnětí svobody na jeden rok a maximální pokutu ve výši 1 500 eur.

■ Kdo vlastně váš park hlídá?

Strážce nám poskytuje ministerstvo pro ochranu přírody, mají vojenský výcvik a jsou ozbrojení. Hlídkují v parku a jakmile slyší střelbu, vyjíždějí.

■ Tady v Brně jste během své přednášky v Ústavu biologie obratlovců Akademie věd ČR zmiňoval případ gorilího samce, kterého někdo zastřelil a vy jste jeho tělo odvezli do vesnice. Jak na to místní lidé reagovali?

INZERCE ▼

Když jsme se o jeho smrti dozvěděli, chtěli jsme ho v pralese pohřbit, ale pak nás napadlo té situaci ještě využít k osvětě. Mnoho místních lidí totiž paradoxně gorilu v životě nevidělo. Znají jen historiky o lesních příšerách, a tak jsme chtěli, aby si uvědomili, že jsou to také nádherná zvířata a že je důležité je chránit. Oni jinak o našem projektu habituace primátů, tedy jejich přivyknutí na přítomnost člověka, vědí a respektují lidi, kteří s námi spolupracují, protože místní komunitě pomáháme.

■ Jak?

Náš program dává práci šedesáti lidem v regionu, kde jiní zaměstnavatelé neexistují. To znamená, že podporujeme 60 rodin. Před vládní krizí měl náš program další význam pro místní i v tom, že poskytovali služby turistům a prodávali jim také různé věci. A navíc zhruba polovina zisku ze všech našich aktivit a ze vstupného do národního parku jde na místní rozvoj. Rybáři si tak mohou pořídit chladič zařízení a zemědělci kvalitnější setbu.

■ Jak se z vás stal ochránář goril?

Studoval jsem ekologii v Kamerunu, odkud pocházím, ale když jsem si do školy připravoval práci o lovu zvířat ve volné přírodě, překvapilo mě, že u nás už vlastně žádná nežijí. Tak jsem se vyptával starších lidí včetně lovců a ti říkali, že to způsobil právě nekontrolovaný lov. Takže teď svým způsobem odčítuji hříchy svých předků. A když jsem se ve 23 letech dostal ke gori-

CO (MOŽNĚ) O GORILÁCH NEVÍTE

Jeich jméno pochází z řeckého výrazu „gorillias“ tedy „srstnaté divoženky“. Poprvé ho použil admirál Hanno, který kolem roku 480 př. n. l. plul podél západní Afriky, kde se setkal se „zarostlými tvory, kteří lezli na stromy a házeli po jeho výpravě kamení“. Ve skutečnosti šlo zřejmě o šimpanze.

Gorily nižinné žijí v rodinných tlupách o 5 až 15 jedincích (vůdčí samec, samice a nedospělá mláďata) a mají silné sociální vazby. Samice pohlavně dospívají v sedmi, samci v 9 až 10 letech. V dospělosti z tlupy odcházejí a hledají si sobě podobné k založení vlastní rodiny. Dožívají se kolem 50 let. Pokud vůdčí samec zahyne, tlupa se zpravidla rozpadne a její členové se rozptýlí a přidávají se k jiným skupinám. Občas celou tlupu převezme jiný samec, pak ale zabije mláďata předchozího vůdce skupiny.

Gorily, šimpanzi bonobo a kytovci patří k několika málo zvířecím druhům, které kopulují „tváří v tvář“, tedy v misionářské poloze, populární u homo sapiens. U goril není vzácná ani bisexualita.

Dokážou se naučit znakovou řeč, což nejvýrazněji prokázala kalifornská gorila Koko, která zvládla na 1 000 znaků, takže s ošetřovatelkou komunikuje na úrovni dítěte. Umí posunky odpovídat i vyjádřit své přání. Má i „lidské“ emoce. Kdysi se zamilovala do herce Robina Williamse, který v roce 2001 navštívil výzkumné středisko Gorilla Foundation v Kalifornii. Když se v roce 2014 oběsil a ošetřovatelé to Koko ve znakové řeči oznámili, začala slet, zalezla do pelechu a několik dnů nejedla. A když auto zajelo její oblíbenou kočku, ukázala Koko ošetřovatelce znaky: „Mračit-plakat-smutek“.

Velcí lidoopi dokážou zpracovat v jednom okamžiku větší množství signálů než člověk, mají lepší fotografickou paměť a jsou lepší ve čtení řeči těla. Jsou zhruba sedmkrát silnější než člověk a jejich čelist vyvine při drčení potravy desetkrát větší sílu.

Když mládě gorily nižinné začíná chodit po čtyřech, vyroste mu na zadku bílý chomáč chlupů. Ten pomáhá matce vidět mládě i za šera. Bílé chlupy mizí přibližně ve třech letech věku, kdy ho matka přestává kojit.

Jsou to převážně vegetariáni, žerou ovoce, listy, čerstvé větvičky, ale nepohrdnou ani mravenci a termity. V podstatě nepijí, stačí jim voda obsažená v rostlinné potravě.

Gorily se objevily v řadě filmů - o King Kongovi, Tarzanovi či Barbaru Conanovi, kde se staly protivníky hlavních postav. -tm-

STŘEDOAFRICKÁ REPUBLIKA

Jedna z nejméně rozvinutých zemí na světě, z hlediska životní úrovně je na tom hůř než třeba Afghánistán. Průměrný věk je 18,8 let, je tam velká dětská úmrtnost (umírají třeba i na zánět středního ucha), smrtelné jsou i jinde běžně léčitelné nemoci (malárie, tuberkulóza, nebo obyčejná zranění), zhruba 7 % dospělých má AIDS. 62 % obyvatel si musí vystačit denně s méně než 2 dolary, 41 % lidí trpí podvýživou. Žije tam ale jen 4,5 milionů lidí (hustota zalidnění: 8 obyvatel na km²) a 49 % z nich neumí číst ani psát.

lám, okamžitě jsem věděl, že se těmhle zvířatům chci věnovat. V roce 2013 jsem si ještě dodělal magisterské studium zaměřené na ochranu primátů.

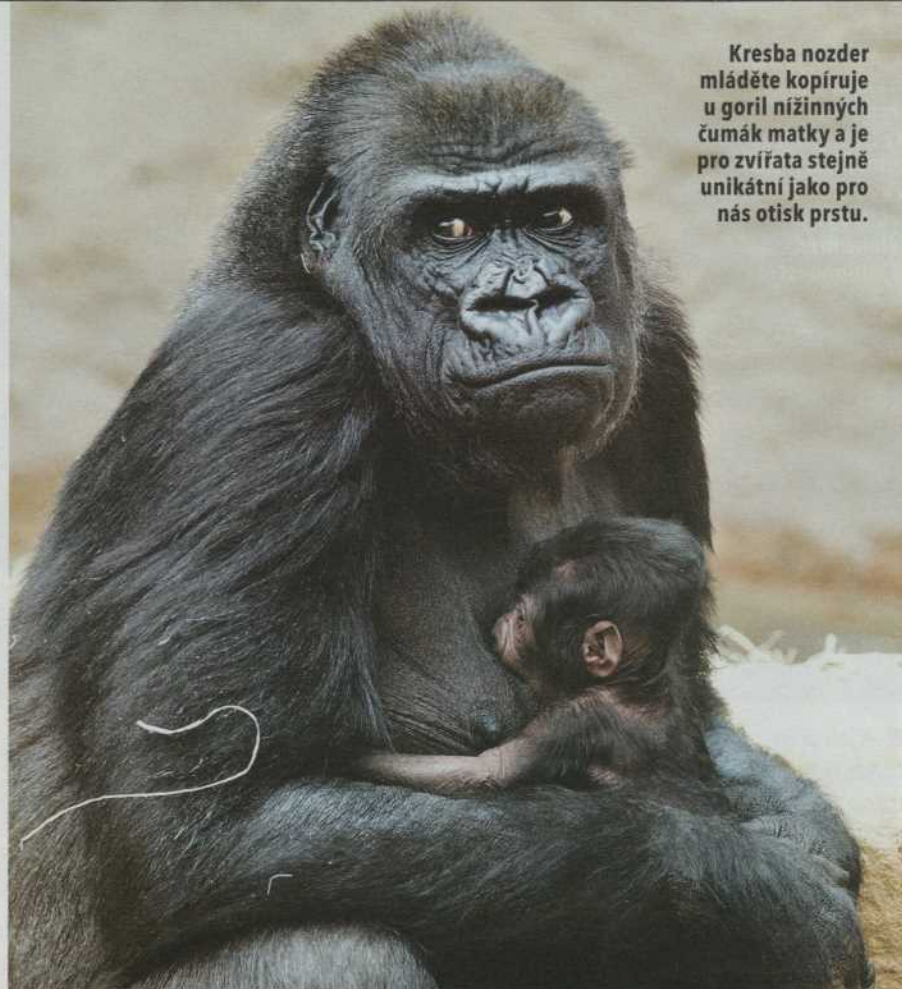
■ **Je pravda, že se gorily dají rozeznat podle tvaru nozder?**

Ano, protože tvar nozder je skoro stejně nezaměnitelný jako u lidí otisky prstů. Každá gorila má jedinečný tvar, který se dědí i z matky na mládě, takže dokážete podle nozder i rozpoznat, či je které mládě.

■ **Kde západní gorily nížinné ve volné přírodě ještě žijí?**

V sedmi státech Afriky. V našem parku jich máme asi 2 200. Někteří odborníci

▼ **Populace goril nížinných se stále zmenšují. Jedním z důvodů jsou také pytláci. Chráněné gorily jsou i nadále ilegálně loveny pro maso. Tomu jsou stále přikládány nadpřirozené vlastnosti - největší zájem je o prsty, kůži i varlata, konzumují se ale i celá zvířata.**

Kresba nozder mláděte kopíruje u goril nížinných čumák matky a je pro zvířata stejně unikátní jako pro nás otisk prstu.

tvrdí, že kvůli ztrátě jejich přirozeného prostředí bude za dvacet let na světě goril nížinných o 60 procent míň. Tenhle druh se považuje za kriticky ohrožený právě kvůli tomu, že jich tak rychle ubývá. Horských goril je na světě asi jen 800, ale jejich počet roste, protože se s jejich ochranou začalo dříve a také se těší podpoře turistických návštěv. (Gorily horské žijí jen na po-

měrně malém území v deštných pralesech sopečných hor na pomezí Konga, Ugandy a Rwandy, a to v nadmořské výšce 2 650 až 4 400 metrů; právě díky tomuto ohraničenému území se dají i lépe chránit, na rozdíl od goril nížinných, kde žije spousta populací mimo parky a v oblasti kde ochrana není tak dobrá, pozn. red.)

„Tvar nozder má každá gorila jiný.“

■ **Kdy začala vaše spolupráce s českými výzkumníky?**

Někdy v roce 2007, ještě než jsem sám do Dzanga Sangha přišel. Vědci z Akademie věd a Veterinární a farmaceutické univerzity Brno se tam věnují hlavně přenosu parazitárních onemocnění mezi lidoopy, nově také studují mikrobiom goril a místních lidí. Myslím, že pro ně je oblast unikátní především kvůli vysoké biodiverzitě, studují také plazy, ryby a obojživelníky. A pro nás jsou zas důležité poznatky, které vědci o zvířatech zjistí. Když máme k dispozici víc informací o přenosech nemocí mezi člověkem a gorilou, dokážeme ohrožená zvířata i lépe chránit.

Jan Čáp